

Katarzyna Darecka

konserwator-zabytkoznawca
Muzeum Historyczne Miasta Gdańska

GOTYCKA STOLARKA DRZWIOWA W GDAŃSKU BUDOWA, DEKORACJA, KOLORYSTYKA I KONSERWACJA

Drzwi to z pewnością najczęściej używany przez nas detal architektoniczny. Są one jednocześnie bardzo istotnym elementem elewacji budowli i wyposażenia wnętrza. W ciągu wieków ich forma, konstrukcja i dekoracja ulegały zmianom zgodnie z obowiązującą stylizacją oraz możliwościami technicznymi ówczesnych rzemieślników¹.

Na wyraz artystyczny stolarki drzwiowej duży wpływ miały sposób wykończenia powierzchni i jej kolorystyka. Pod tym względem stolarkę możemy podzielić na malowaną i niemalowaną. Ta ostatnia zabezpieczana była olejem, woskiem lub szelakiem czy żywicami w okresach późniejszych. Malowanie barwne mogło być monochromatyczne lub wielokolorowe. Płaszczyzna drzwi niejednokrotnie bywała podkładem pod malarstwo przedstawieniowe lub różnego rodzaju malowane dekoracje ornamentalne. Ze stolarką drzwiową zawsze związane były okucia (zawiasy, gwoździe, zamki, kołatki), które także malowano lub cynowano. Strony przednia i tylna drzwi były najczęściej opracowane odmiennie.

Wśród zachowanej do czasów obecnych gotyckiej stolarki ważne miejsce zajmują drzwi gdańskie ze względu na stosunkowo dużą ich liczbę oraz wysoki poziom wykonawstwa². Są to drzwi z kościołów: Mariackiego, św. Trójcy, św. Mikołaja, św. Katarzyny, Ratusza Głównego Miasta, Muzeum Narodowego, a także z Wieży Więziennej Zespołu Przedbramia³.

W ramach niniejszego opracowania starano się ustalić czas powstania drzwi, omówiono ich konstrukcję, sposoby dekoracji oraz zanalizowano kolorystykę występującą na drewnie i okuciach⁴. Wykonano miejscowe odkrywki i badania laboratoryjne pobranych próbek⁵. Dużym utrudnieniem w tym zadaniu były: stan zachowania stolarki, jej nieprofesjonalne naprawy w przeszłości oraz niejednokrotnie usunięcie wszystkich nawarstwień.

Gdańska stolarka drzwiowa w czasie swojego kilkusetletniego istnienia ulegała naprawom, przekształceniom i przemalowaniom. Obecnie jej stan zachowania nie jest dobry. Dużej destrukcji uległy zwłaszcza drzwi zewnętrzne narażone na działanie czynników atmosferycznych. Zniszczone zostały elementy drewniane, metalowe i warstwy kolorystyczne. Drzwi pochodzące z kościołów nie były w czasach powojennych poddawane konserwacji⁶.

1. Rekonstrukcja kolorystyki na drzwiach z Sali Radnych w Bazylice Mariackiej w Gdańsku. Oprac. K. Darecka.

1. Restoration of the colors on the doors from the Council Hall in Holy Mary's Basilica in Gdańsk. Study by K. Darecka.

Dopiero w 2004 r. kompleksowej konserwacji poddano XVI-wieczne drzwi z Wieży Więziennej. W 2005 r. pierwsze rzetelne prace konserwatorskie rozpoczęto przy drzwiach z kościoła św. Jana. Stolarka drzwiowa znajdująca się w Muzeum Narodowym i w Sieni Ratusza została oczyszczona z nawarstwień, a drewno pozostawiono niemalowane.

Drzwi w Ratuszu Głównego Miasta. Są najstarszymi z zachowanych w Gdańsku drzwi. Prowadzą do skarbcza czy też archiwum, zwanego Wielkim Krzysztofem (il. 2). Powstały zapewne równoległe z pomieszczeniem w końcu XIV w. Usytuowane są na drugiej kondygnacji, w grubych murach wieży z wejściem od Sali Wety. Pomieszczenie skarbcza pierwotnie musiało być zamykane jeszcze drugimi, dodatkowymi drzwiami, w murze bowiem pozostały po nich haki.

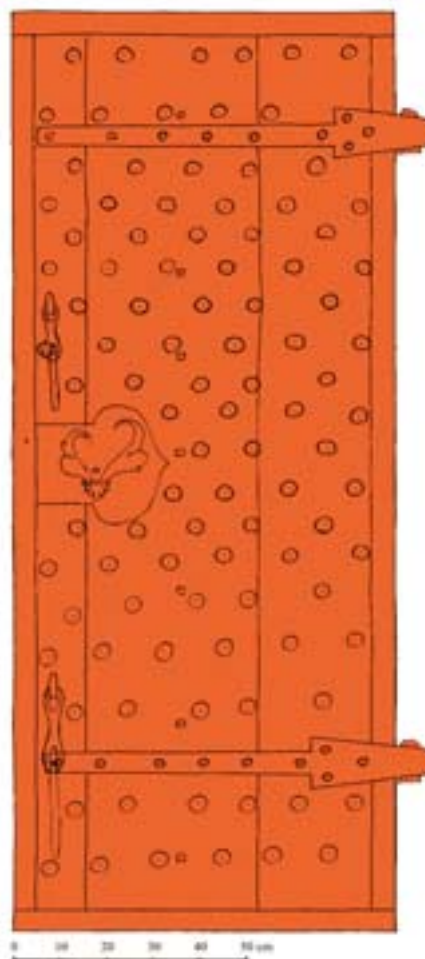
Zachowana stolarka drzwiowa ma konstrukcję deskową zdwojoną (dwuwarstwową), zespoloną licznymi gwoździami o łebkach w kształcie płaskich stożków. Łebki występują zarówno na awersie, jak

i rewersie. Oznacza to, że konstrukcja została „zbita” podwójnie – z obu stron. Zawiasy obejmujące od strony lica mają formę pasową na całą szerokość skrzydła, a od odwrocia – trapezoidalną. Przy drzwiach zachował się także piękny gotycki zamek z tarczą o wykroju poziomego liścia z nałożonym, wyciętym z blachy i dodatkowo rytowanym, charakterystycznym ornamentem w kształcie stylizowanych, rozchylonych dwóch lilijek ujmujących otwór na klucz. Drzwi zamykane były dodatkowo na dwa łańcuchowe skoble i kłódki.

Obecnie drewno i metal mają kolor czarny. Po wykonaniu odkrywek i obserwacji powierzchni w dużym powiększeniu zauważono zielone relikty w porach drewna. Po wykonaniu badań laboratoryjnych próbek stwierdzono jednak, że pierwotną warstwą na drewnie była czerwień (minia z ochrą czerwoną) położona na jasnej warstwie podkładowej. Na łebkach gwoździ natomiast stwierdzono w najstarszej warstwie minię jako podkład i na nim warstwę czerwieni (il. 3).

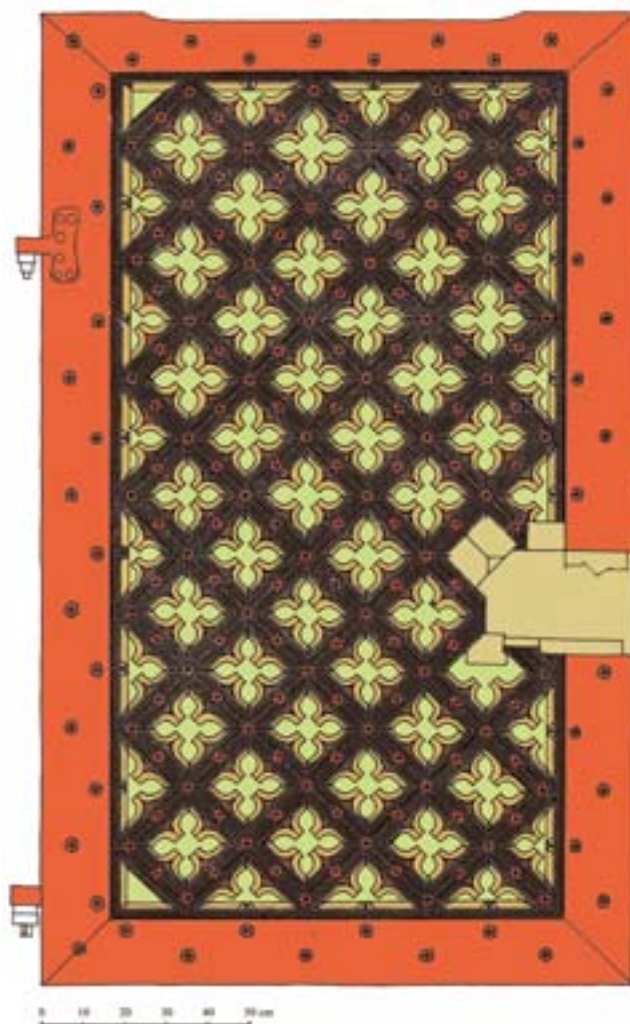
2. Drzwi do pomieszczenia Wielki Krzysztof z końca XIV w. w Ratuszu Głównego Miasta. Stan z 2005 r. Fot. K. Darecka.
2. Doors to Great Christopher from the end of the 14th century in the Main City Hall, as of 2005. Photo: K. Darecka.

3. Rekonstrukcja kolorystyki na drzwiach do pomieszczenia Wielki Krzysztof. Oprac. K. Darecka.
3. Restoration of the colors on the doors to Great Christopher. Study by K. Darecka.

4. Drzwi z ok. 1465 r. do zakrystii w kościele św. Jana w Gdańsku. Stan przed konserwacją, 2004 r. Fot. K. Darecka.
4. Doors c. 1465 to the vestry at the church of St. John in Gdańsk. State before conservation work, 2004. Photo: K. Darecka.

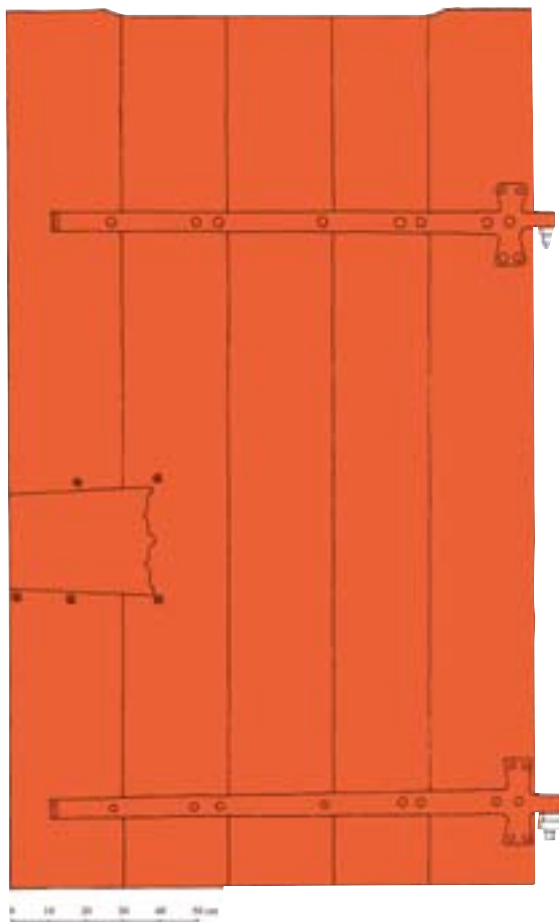
5. Rekonstrukcja kolorystyki na drzwiach z kościoła św. Jana. Oprac. K. Darecka.
5. Restoration of the colors on the doors of the church of St. John. Study by K. Darecka.

Gotyckie drzwi z kościoła św. Jana. Prowadziły do zakrystii w północnej ścianie nawy. Powstały prawdopodobnie ok. 1465 r.⁷ Od 1994 r. przechowywane były w składnicy konserwatorskiej w Gdańsku Oliwie. Stolarce stanowi jedno skrzydło drzwiowe o konstrukcji deskowej, które opierzone jest ramą z drewnianą kratownicą o układzie romboidalnym wypełnioną czwórliściami (il. 4). Opierzenie przytwierdzone jest do konstrukcji deskowej za pomocą gwoździ o łebkach w kształcie ośmiolistnej rozetki. Drzwi okute są zawiasami obejmującymi, które od strony zewnętrznej mają kształt pionowy, a od wewnętrznej pasowy.

Badania oraz usunięcie przemalowań w trakcie prac konserwatorskich wykazały, że pierwotnie, prawdopodobnie przez niedługi czas, nie były one malowane. Świadczy o tym niezamalowany do dziś ślad po kołatce, która zaginęła w czasie II wojny światowej⁸, oraz miejscami zamalowane uszkodzenia drewna i resztki kurzu pod najstarszą chronologicznie

warstwą. Pierwsze pomalowanie nastąpiło na cienkim podkładzie w czterech kolorach rozmieszczonych na poszczególnych partiach dekoracji romboidalnej z czwórliściami (il. 6). Rama drzwi była czerwona, kratownica – czarna, czwórliść – w kolorze ugrowym, a tło pod czwórliściami – jasnozielonym. Odwrocie skrzydła w całości pomalowane zostało na czerwono (il. 6).

Kolejna warstwa malarska pojawiła się w 1651 r., o czym świadczy malowana inskrypcja w ornamentycznym obramieniu na rewersie z datą renowacji: „Renovieret Im Jahr ICh koM baLD Ofenb: 22 ; V : 2[0]” – Odnowiono w roku 1651 (MDCLI) *Nadejść Apokalipsa św. Jana, rozdział 22, werset 20* (il. 7). Łby gwoździ w formie rozetki pierwotnie były cynowane (il. 8), później malowane czerwoną minią. Na zawiasach i szyldzie, po przeciwnej stronie nieistniejącego zamka nie stwierdzono cynowania. Elementy te zabezpieczone były tylko minią.

6. Rekonstrukcja kolorystyki na rewersie drzwi z kościoła św. Jana. Oprac. K. Darecka.
6. Restoration of the colors on the reverse side of the doors in the church of St. John. Study by K. Darecka.

Po usunięciu warstw przemalowań i brudu zakres występowania pierwotnych warstw był niewielki⁹. Gotycką kolorystykę na awersie skrzydła postanowiono zrekonstruować z uwidocznieniem oryginalnych reliktyw. Ze względu na wartość drugiej chronologicznie warstwy na rewersie z dość dobrze zachowaną inskrypcją podjęto decyzję o pozostawieniu i konserwacji tej właśnie polichromii. Zrekonstruowany

8. Widoczny zachowany fragment cynowania na łebku gwoźdźcia z drzwi z kościoła św. Jana. Stan w trakcie prac konserwatorskich, sierpień 2005 r. Fot. K. Darecka.

8. Visible surviving fragment of tinplate on a nail head in the door of the church of St. John in Gdańsk, during conservation work, August 2005. Photo: K. Darecka.

zostanie także zamek o wykroju analogicznym do szyldu na odwrociu, z charakterystycznym gotyckim ornamentem w kształcie rozchylonych ulistnionych gałązek oraz datą: „Renov. 2005”.

Wielkie drzwi zewnętrzne z kościoła św. Trójcy.

Usytuowane są w zachodnim ostrołukowym portalu w ścianie północnej (il. 9). Stolarka ta ma kształt pionowego prostokąta, jest dwuskrzydłowa z furtką dwuskrzydłową o konstrukcji deskowej, od zewnętrznej strony opierzonej drewnianą ramą w formie kratownicy, która dzieli całą powierzchnię wrót na 12 pól w układzie po cztery, w trzech poziomach. Pola dwóch dolnych poziomów mają kształt stojących, wydłużonych prostokątów, z których dwa niższe, środkowe, stanowią skrzydła furtki; pola górnego rzędu – zbliżone do kwadratów. Pola wypełnione są profilowaną kratownicą w układzie romboidalnym wypełnioną ażurowymi czwórliściami.

7. Inskrypcja na odwrociu skrzydła drzwi z kościoła św. Jana w Gdańsku w trakcie prac konserwatorskich, sierpień 2005 r. Fot. K. Darecka.
7. Inscription on the back side of the doors in the church of St. John in Gdańsk, during conservation work, August 2005. Photo: K. Darecka.

Kratownica przytwierdzona jest do konstrukcji deskowej licznymi kutymi gwoździami z ozdobnymi łebkami w formie czterolistnych rozetek. Na płaszczyźnie środkowego, poziomego ramiaka umieszczona jest inskrypcja wykonana w technice reliefu wypukłego, gotycką minuskułą, w języku niemieckim, o trudnym do odczytania tekście: „GOT # GEBE # DA # ALS # IUNGE # LEBEN # DO [?] UR [?] ALMOSEN * ZU * DER * KIRCHE * GEBEN * IM XV c UN [SERE] X [RISTI] JORE.... IRE [?] GEMACHT DA”, co można przetłumaczyć: „Bóg daje wtedy, gdy młode życie (młody) czyni dobro dla

9. Drzwi zewnętrzne do kościoła św. Trójcy. Stan z 2004 r. Fot. K. Darecka.
9. Exterior doors to the church of the Holy Trinity. State in 2004. Photo: K. Darecka.

Kościół..., w 1500 r. Naszego Chrystusa”. Analiza wykroju liter oraz formy przerywników między wyrazami wskazują na pewne różnice tekstu na prawej i lewej połowie stolarki. Części te mogły powstać w innym czasie lub mieć innego wykonawcę¹⁰. Forma zawiasów jest podobna do zawiasów w drzwiach z kościoła św. Jana, tylko odpowiednio masywniejsza.

Badania konserwatorskie wykazały, że stolarka pierwotnie malowana była w dwóch kolorach:

zielonooliwkowym i czerwonym (il. 10). Zielone były rama, kratownica i czwórliście, a tło pod czwórliciem czerwone. Łby gwoździ pomalowane były zielenią, podobnie jak stolarka, na której występowały, i na tej warstwie dodatkowo jeszcze czerwieni¹¹. Pole, na którym występuje inskrypcja, pomalowane zostało również na zielono. Na literach nie odnaleziono żadnych resztek z równoległej warstwy. W XVIII w. inskrypcję wraz z tłem przemalowano na niebiesko, a same napisy dodatkowo wyzłocono. Prawdopodobnie w trakcie zabiegów przygotowawczych pod złocenie wyrównano powierzchnię liter.

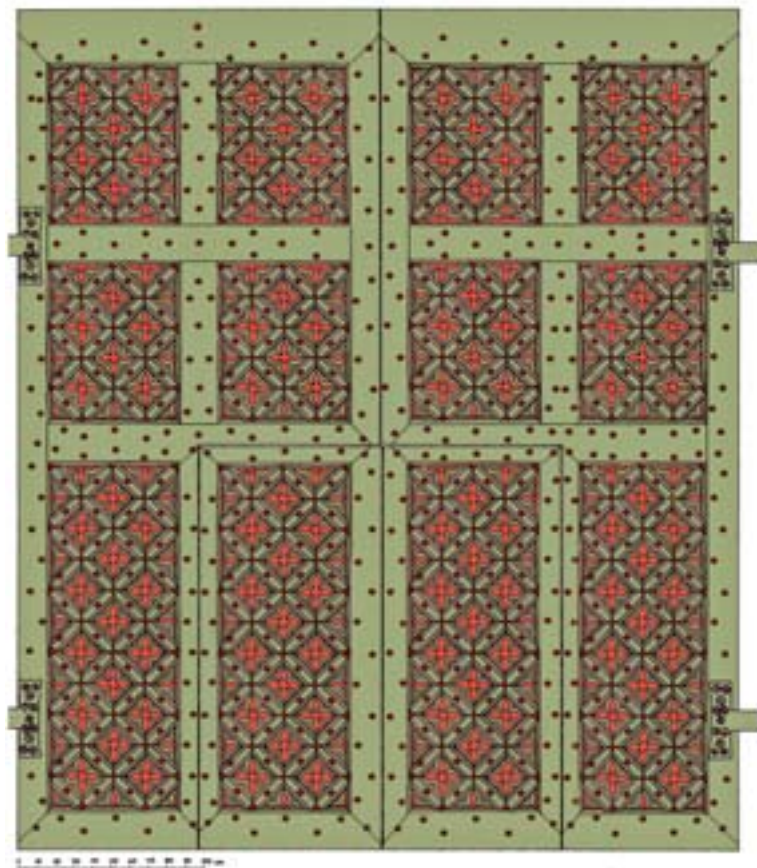
10. Rekonstrukcja gotyckiej kolorystyki na drzwiach z kościoła św. Trójcy. W partii inskrypcji ukazano dwie warstwy chronologiczne: 1. hipotetyczna warstwa zieleni; 2. przemalowanie XVIII-wieczne z niebieskim tłem i złotym napisem. Oprac. K. Darecka.
10. Restoration of the gothic colors on the doors of the church of the Holy Trinity. In the inscription two chronological layers are revealed: 1. hypothetical layer of green, 2. 18th century repainting with a blue background and gilded wording. Study by K. Darecka.

W razie podjęcia w przyszłości prac konserwatorskich należy rozważyć możliwość wyeksponowania właśnie XVIII-wiecznej warstwy barwnej na inskrypcji, zachowała się ona bowiem w dość znacznym stopniu. Drzwi od strony wnętrza kościoła były w całości czerwone.

11. Drzwi zewnętrzne w Bazylice Mariackiej, tzw. Brama Mariacka. Fot. K. Darecka, 2004 r.

11. The exterior doors of the Basilica of St. Mary, the so-called Mary's Gate. Photo: K. Darecka, 2004.

12. Rekonstrukcja pierwotnej kolorystyki na drzwiach Bazyliki Mariackiej. Oprac. K. Darecka.

12. Reconstruction of the original coloring on the doors of the Basilica of St. Mary. Study by K. Darecka.

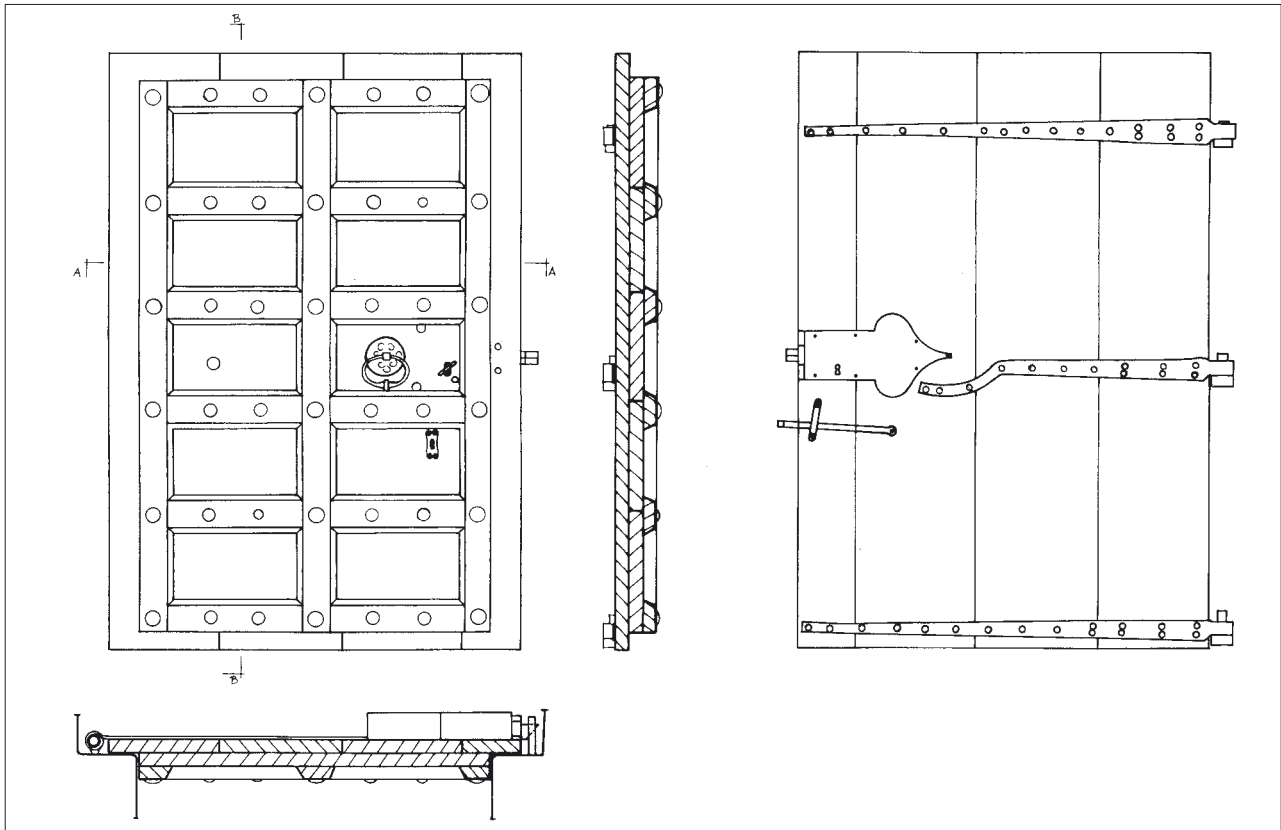
Drzwi z kościoła NM Panny. To kolejne wielkie drzwi zewnętrzne, tzw. Brama Mariacka z 1511 r.¹² Usytuowane są w ostrołukowym portalu w ścianie wschodniej na zakończeniu nawy północnej (il. 11). Mają podobną budowę jak poprzednio opisane. Na tej stolarce zachowały się tylko nieliczne relikty wymalowań barwnych. Na kratownicy i czwórliściach stwierdzono jedynie warstwę brunatnego podkładu, który występuje również na całej powierzchni drewna. Na ramie drzwi stwierdzono występowanie zieleni o odcieniu malachitowym, a na tle pod czwórliśćmi i na łbach gwoździ – czerwieni. Na podstawie analogii z innymi drzwiami wewnątrz tej świątyni – drzwiami do Sali Radnych – uznano za prawdopodobne, że na kratownicy oraz czwórliściach pierwotnie mogła występować także zieleń.

Na temat kolorystyki drzwi zewnętrznych w Bazylice Mariackiej (nie wiadomo dokładnie, których) pisał badacz z gdańskiej politechniki w 1927 r.: „Przez skrobanie teraźniejszej brunatności mógł być pierwotny kolor drzwi ustalony. Przybijane gwoździami listwy (prawdopodobnie chodzi o kratownicę) miały kolor zieleni miedzi. Kasety i głowy gwoździ miały na sobie świecąca czerwień (cynober)”¹³. Jak wynika z przytoczonego cytatu, odczytany wówczas

pierwotny kolor pokrywa się z obecnymi wnioskami (il. 12).

Drugie drzwi z Bazyliki Mariackiej – wewnętrzne, zamykają Salę Radnych znajdującą się w zachodniej części południowego ramienia transeptu. Są to drzwi jednoskrzydłowe o takiej samej, jak poprzednie, konstrukcji (il. 18). Pierwotnie malowane były dwubarwnie – rama, kratownica i czwórliście na zielono (malachitowo), a tło pod czwórliśćmi na czerwono. Łebki gwoździ pierwotnie były cynowane, następnie pomalowane na zielono, tak jak rama, i na tym – na czerwono. Zawiasy w najstarszej warstwie mają czerń, a w kolejnych również zieleni. Odwrotnie tej stolarki nie było malowane, a zawiasy pozostawiono czarne (il. 1).

W Bazylice Mariackiej znajdują się jeszcze inne, nieco odmienne, przykłady późnogotyckiej stolarki drzwiowej. Są to drzwi znajdujące się w stolarskich zamknięciach kaplic: Kosmy i Damiana, św. Erazma oraz św. Jadwigi, z końca XV w. Zamknięcia te mają formę ścianek o konstrukcji ramowo-płycinowej¹⁴, o dwupoziomowym układzie: dolnym drewnianym i górnym z kratą ze zwieńczeniem drewnianym fryzem. Najlepiej zachowane drzwi znajdują się w kaplicy Kosmy i Damiana. Dolną część

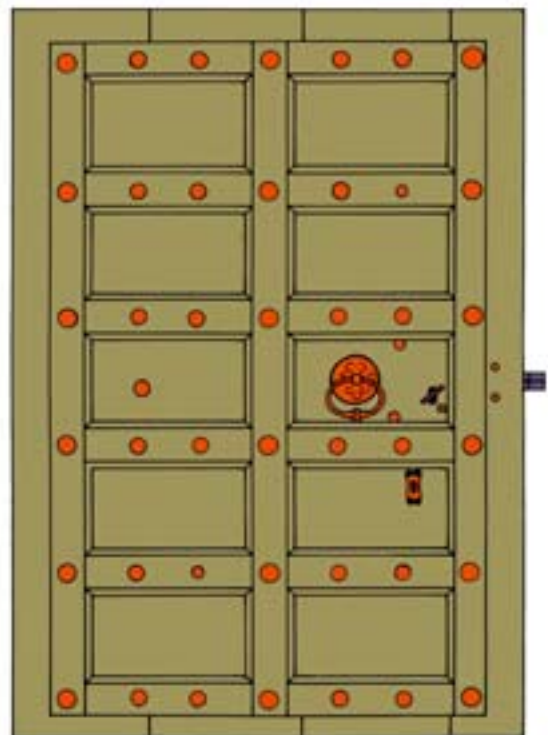
13. Inwentaryzacja drzwi do zakrystii kościoła św. Katarzyny. Oprac. K. Darecka.
13. Inventorying of the doors to the vestry of the church of St. Kathryn. Study by K. Darecka.

konstrukcji ramowo-płycinowej wypełniają dwie płyciny o snycerskim opracowaniu w formie pofalowanego pergaminu. W górnej części natomiast znajdują się żelazne pionowe pręty, które dochodzą do poziomego ramiaka w formie ażurowego rzeźbionego fryzu arkadkowego z motywem maswerku (il. 19).

Przykład zastosowania konstrukcji ramowo-płycinowej w kościele NM Panny uznać należy za wczesny i nowatorski na terenie Polski. Na opisywanej stolarce zauważono fragmenty malatury niejednobarwnej, być może mazerunku. Prawidłowe odczytanie tej polichromii może nastąpić tylko w trakcie całościowych prac konserwatorskich. Na uwagę zasługuje także zachowany w drzwiach do kaplicy św. Jadwigi gotycki zamek z dekoracją w formie lilijek (il. 20).

Stołarka drzwiowa w kościele św. Mikołaja. Drzwi, znajdujące się w przejściu między zakrystią a prezbiterium, są jednoskrzydłowe, o konstrukcji deskowej z listwą czołową, opierzone kratownicą romboidalną z czwórliciami, tak jak drzwi z kościoła św. Jana. Powierzchnia pierwotnie pomalowana była w dwóch kolorach: rama, czwórlicie i tło pod nimi – jasnozielone, natomiast kratowniaca, łby gwoździ i rewers skrzydła – czerwone (il. 21).

Skrzydło drzwi w kościele św. Katarzyny. Prowadzą one do zakrystii znajdującej się w północnej części korpusu nawowego. Zbudowane są odmiennie od

14. Rekonstrukcja kolorystyki na drzwiach do zakrystii w kościele św. Katarzyny. Oprac. K. Darecka.
14. Restoration of the colors on the doors of the vestry in the church of St. Katherine. Study by K. Darecka.

15. Rewers drzwi w Sieni Ratusza Głównego Miasta. Fot. K. Gollnau, 2005 r.
15. Reverse of the doors in the Entrance Hall of the Main City Hall. Photo: K. Gollnau, 2005.

16. Rekonstrukcja kolorystyki na drzwiach w Sieni Ratusza Głównego Miasta. Oprac. K. Darecka.
16. Restoration of the colors on the doors in the Entrance Hall of the Main City Hall. Study by K. Darecka.

17. Awers drzwi w Sieni Ratusza Głównego Miasta. Fot. K. Gollnau, 2005 r.
17. Obverse of the doors in the Entrance Hall of the Main City Hall. Photo: K. Gollnau, 2005.

drzwi analizowanych wcześniej. Stanowią konstrukcję deskową, dwuwarstwową, od zewnętrznej strony opierzoną drewnianą kratownicą o układzie prostokątnym. Kratownica przytwierdzona jest do konstrukcji deskowej kutymi gwoździami z dużymi okrągłymi łebkami. Od strony wnętrza wrota okute są trzema prostymi zawiasami pasowymi oraz dodatkowo – wtórnie – węższymi poziomymi taśmami i zawiasami. Zawiasy przytwierdzone są gwoździami o kutyh okrągłych łebkach (il. 13).

Skrzydło zaopatrzone jest w nakładany zamek i kółkę z XVI w., jednak sama stolarka może być wcześniejsza, na co wskazuje jej konstrukcja. Wszystkie elementy drewniane po obu stronach w najstarszej warstwie pomalowane zostały na zielonooliwkowo, natomiast okucia na czerwono (il. 14). Podobnie wykonane były drzwiczki do gotyckich szafek ściennych znajdujących się w tym pomieszczeniu¹⁵.

Drzwi Ratusza Głównego Miasta. Znajdują się w Sieni na drugiej kondygnacji, prowadzą do pomieszczenia obecnej szatni (il. 15, 17). Pochodzą z XVI w. i charakteryzują się ciekawą i nietypową budową. Jest to konstrukcja deskowa zdwojona, w której pionowe, skrajne i grubsze deski obejmują obie warstwy stolarki, przy czym poziome dechy na awersie łączą się z nimi „na jaskółczy ogon”. Konstrukcja

zespolona jest dużą ilością gwoździ o małych okrągłych łebkach widocznych na awersie skrzydła.

Obecnie stolarka ma kolor drewna, jednak obserwacje i badania dają podstawy do stwierdzenia, że oryginalnie powierzchnia była malowana. Drewno pierwotnie najprawdopodobniej było w kolorze czerwonym, a potem ciemnozielonym. Zbadane próbki wykazały kolor ciemnozielony z domieszkami czerwieni (minii) z warstwy spodniej. Na okuciach stwierdzono wymalowanie czerwone na podkładzie ugrowym i na tym również ciemną zielenią. Bardziej zasadne wydaje się więc przyjęcie hipotezy, że pierwotnie całość była opracowana na czerwono, a ciemnozielony pochodzi z późniejszego przemalowania (il. 16).

Drzwi Wieży Więziennej Zespołu Przedbramia.

Stolarka drzwiowa, znajdująca się na IV kondygnacji, powstała prawdopodobnie w XVI w. i reprezentuje typ konstrukcji dwuwarstwowej, osadzonej w potężnych drewnianych ościeżach. Zawiasy splecione mają formę pasową z wywiniętymi zakończeniami. Gwoździe o większych i mniejszych łebkach w kształcie spłaszczonych ostrosłupów występują w poziomach, naprzemiennie. W centralnej części skrzydła umieszczone są małe, żelazne drzwiczki zasłaniające otwór.

Jak wykazały prace konserwatorskie i badania przeprowadzone w trakcie ich realizacji, drewno pierwotnie nasączone było olejem o czerwonym zabarwieniu, a okucia prawdopodobnie zabezpieczała minia¹⁶. Ze względu na duży stopień destrukcji drzwi przeprowadzono konserwację zachowawczą odłoniętej warstwy pierwotnej, z ograniczeniem do niezbędnego minimum scalania kolorystycznego, a co za tym idzie, nie zrekonstruowano czerwieni na okuciach.

Stolarka drzwiowa w Muzeum Narodowym.

Zamknięta jest u góry łukowym wypełnieniem i zapatrzona w prostokątną furtkę¹⁷. Posiada konstrukcję deskową opierzoną dekoracją płycinową z płasko-rzeźbionymi motywami roślinnymi, plecionkowymi i geometrycznymi. Wypełnienie łuku ozdobione jest motywami maswerkowymi. Na jednej z płycin widnieje data 1526. Drzwi te pochodzą z gdańskiej kamienicy, a na przełomie XIX i XX w. zostały zamontowane we wnętrzach muzeum. Wówczas prawdopodobnie dokładnie usunięto wszystkie nawarstwienia na drewnie (il. 22)¹⁸.

Podsumowując przeprowadzoną analizę, można stwierdzić, że gdańska gotycka stolarka drzwiowa reprezentuje kilka typów konstrukcji. W większości przypadków jest to konstrukcja deskowa (w kościele św. Trójcy, św. Jana i Mariackim) lub deskowa

18. Drzwi z Sali Radnych w Bazylice Mariackiej w Gdańsku. Stan z 2004 r. Fot. K. Darecka.

18. Doors from the Council Hall in Holy Mary's Basilica in Gdańsk. State as of 2004. Photo: K. Darecka.

19. Zamknięcie kaplicy Kosmy i Damiana w Bazylice Mariackiej. Fot. K. Darecka 2004 r.

19. Closure of the chapel of Kosma and Damian in the Basilica of St. Mary. Photo: K. Darecka 2004.

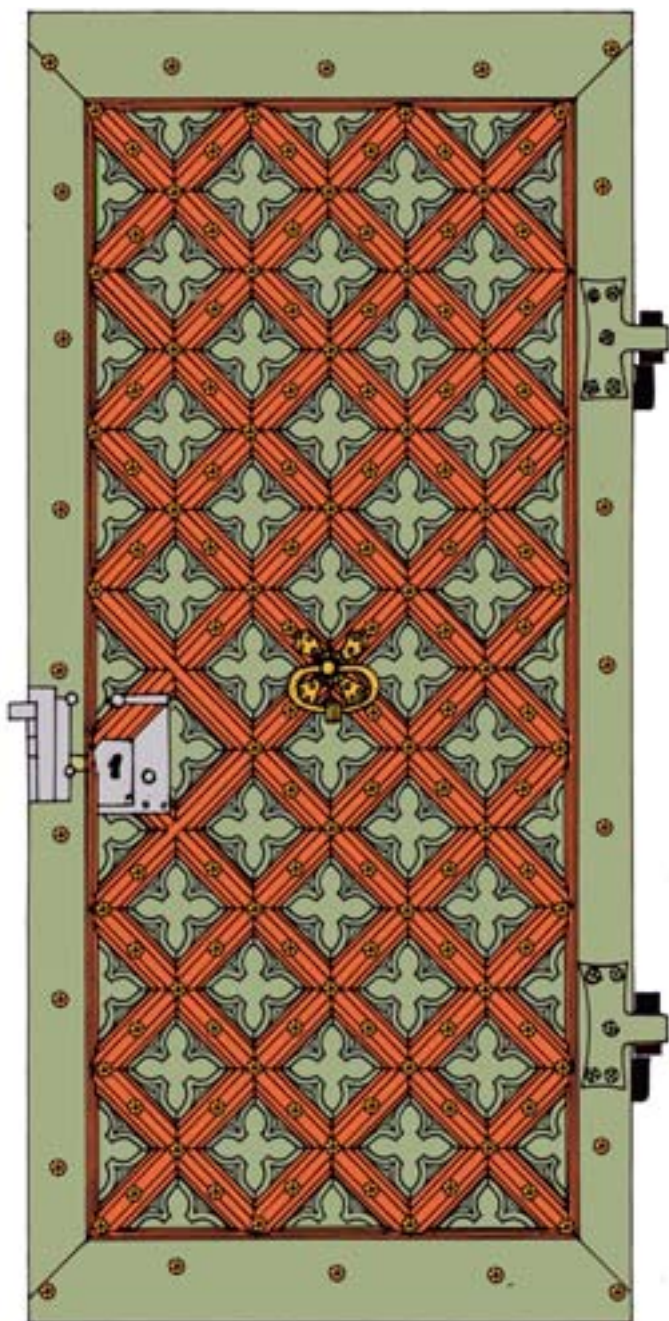
20. Zamek na drzwiach do kaplicy św. Jadwigi w Bazylice Mariackiej. Fot. K. Darecka 2004 r.
20. Lock on the door to the chapel of St. Jadwiga in the Basilica of St. Mary. Photo: K. Darecka, 2004.

z listwą czołową (w kościele św. Mikołaja), opierzona drewnianą kratownicą o układzie romboidalnym wypełnioną czwórliściami. Typ ten był bardzo popularny w XV i na początku XVI w. na terenie Polski Północnej¹⁹. Pozostałe drzwi mają konstrukcję deskową zdwojoną bez opierzenia (w Wieży Więziennej i w Ratuszu Głównego Miasta), deskową zdwojoną, opierzoną kratownicą o układzie prostokątnym (w kościele św. Katarzyny) oraz ramowopłycinową (drzwi w zamknięciach kaplic w kościele NM Panny). Wszystkie drzwi wykonane są z drewna dębowego i mają żelazne okucia.

Zastosowane rozwiązania kolorystyczne na gdańskich drzwiach powtarzają się. Najczęściej występuje dwubarwne opracowanie powierzchni: czerwone i zielone; oliwkowe lub malachitowe. W drzwiach opierzonych kratownicą z czwórliściami rozmieszczenie tych kolorów było dwojakie. Zieleń na ramie, kratownicy i czwórliściach, a czerwień na tle pod czwórliściami i rozetkowych łebkach gwoździ. Drugi wariant to zieleń na ramie i czwórliściach wraz z tłem, a czerwień na kratownicy i łebkach gwoździ. Nieco odmiennie, bo czterokolorowo, zostały opracowane drzwi z kościoła św. Jana. Użyto tu czerwieni, zieleni, ugru i czerni. Taki dobór kolorów znajduje analogie w polichromii detali architektonicznych w gotyckich kościołach, np. portali, zworników, wsporników czy żeber sklepiennych.

W XII-wiecznym traktacie Mnicha Teofila znajduje się przepis, jak barwić drzwi na czerwono²⁰. Mianowicie ucierano olej lniany z minią lub cynobrem, smarowano drzwi dwukrotnie, suszono na słońcu i zabezpieczano werniksem. Zabezpieczanie

to świadczy, że warstwa czerwona była końcowa, a nie podkładowa, jak czasami się sądzi. Zagadnieniu malowania drzwi na czerwono poświęcony został odrębny rozdział o takim właśnie tytule. Wynika z niego, że sposób ten musiał być powszechnie stosowany. W Gdańsku zachowały się tylko jedne drzwi gotyckie i jedne z XVI w. w całości pomalowane na czerwono – z Ratusza Głównego Miasta. Natomiast większość z analizowanych drzwi pokrytych było czerwiecią od wnętrza.

21. Rekonstrukcja gotyckiej kolorystyki na drzwiach w zakrystii kościoła św. Mikołaja. Oprac. K. Darecka.
21. Restoration of the gothic colors on the doors of the vestry in the church of St. Nicholas. Study by K. Darecka.

Ciągle nie do końca rozwiązany jest problem wykańczania okuć na gotyckiej stolarce. Jak czytamy w cytowanym już traktacie, gwoździe cynowano, natomiast „grube” zawiasy smołowano²¹. Jednak na podstawie badań drzwi gdańskich wydaje się, że cynowanie gwoździ mogło stanowić tylko warstwę antykorozyjną i być podkładem dla innego, barwnego wykończenia. Natomiast potwierdzone zostało, że gotyckie zawiasy drzwiowe o prostej i niedekoracyjnej formie nie były cynowane.

Powszechnie sądzi się, że „stare” drzwi powinny być ciemnobrązowe lub czarne i najlepiej z widocznym rysunkiem drewna. Tymczasem przeprowadzone badania wykazały, że jest to błędna i stereotypowa opinia. Gotyckie drzwi były wielobarwne i wcale nie ciemne, a wręcz w intensywnej szacie kolorystycznej. Dużym problemem jest więc przywracanie pierwotnej kolorystyki i estetyki w trakcie prac konserwatorskich na dawnych drzwiach. Może się to bowiem spotykać z oporem i niezrozumieniem odbiorców.

Mgr Katarzyna Darecka, konserwator-zabytkoznawca, absolwentka kierunku Ochrona Dóbr Kultury na Wydziale Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz Państwowego Zawodowego Studium Plastycznego w Tarnowie ze specjalizacją konserwacja mebli. Jest pracownikiem Muzeum Historycznego Miasta Gdańska i Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Gdańsku, a także członkiem Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków. Specjalizuje się w badaniu i projektowaniu stolarki architektonicznej.

22. Drzwi z 1526 roku pochodzące z gdańskiej kamienicy, obecnie w Muzeum Narodowym w Gdańsku. Fot. K. Darecka, 2003 r.

22. Doors from 1526, which are from a building in Gdańsk, presently in the National Museum in Gdańsk. Photo: K. Darecka, 2003.

Przypisy

1. Wiadomości ogólne na temat drzwi, typy konstrukcji i dekoracji oraz terminologię oparto na: J. Tajchman, *Drewniane drzwi zabytkowe na terenie Polski, systematyka i problematyka konserwatorska*, „Ochrona Zabytków”, 1991, nr 4, s. 269-277, jak również na treści wykładów prowadzonych przez prof. J. Tajchmana na temat zabytkowej stolarki architektonicznej, wygłoszonych na UMK w Toruniu.
2. Temat „Rekonstrukcja kolorystyki gotyckich drzwi w Gdańsku” był prezentowany na posterze w trakcie sesji naukowej „Zabytki stolarki artystycznej we wnętrzach sakralnych, ich problematyka zabytkoznawcza, konserwatorska i kultowa”, która odbyła się w dniach 30.09 - 1.10.2005 r. na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu.
3. Uwzględniono tu także drzwi XVI-wieczne, ale posiadające formę i konstrukcję jeszcze gotycką.
4. Wykonane badania należy traktować jako wstępne, podobnie jak dokonaną na ich podstawie rekonstrukcję kolorystyki. Ich weryfikacja może nastąpić jedynie w trakcie całościowych prac konserwatorskich.
5. Badania laboratoryjne pobranych próbek wykonali: dr Maria

Rogóż, mgr Adam Cupa i dr Jarosław Rogóż. Konsultacji technologicznej udzielili: mgr Maria Bigoś-Bojarska i mgr Anna Kriegseisen.

6. Przeprowadzono pewne prace przy jednych z drzwi do zakrystii w kościele św. Mikołaja. Polegały one na wmontowaniu na nową konstrukcję stolarską czterech pływic pochodzących z drzwi gotyckich. Pływicy wypełnione płaskorzeźbionym motywem spiralnie powijanej, ulistnionej gałązki zostały oczyszczone do drewna, zabezpieczone na czarno i zabezpieczone. Także w drzwiach do kaplicy św. Jadwigi w kościele mariackim wymieniono fragmenty konstrukcji.

7. Drzwi te prezentowane są w: W. Drost, *Kunstdenkmaler der Stadt Danzig*, Bd. 1, Sankt Johan, 1957, s. 95, il. 81-83; Cz. Betlejewska, *Meble gdańskie od XVI do XIX wieku*, Warszawa 2001, s. 33.

8. Na rewersie skrzydła odsłonięto także spod późniejszego wymalowania, w trakcie przeprowadzanej obecnie konserwacji, dwa niezamalowane ślady po bliżej niezidentyfikowanych elementach.

9. Prace konserwatorskie prowadzi mgr Michał Masorz, konserwator dzieł sztuki.

10. Odczytanie i analizę inskrypcji wykonał dr Witold Szczuczko z Torunia.

11. Nie ma pewności, czy łby gwoździ były pierwotnie cynowane. Na miejscowych odkrywkach, jak również w pobranych próbkach nie znaleziono cyny. Natomiast warstwa zieleni, jaką pomalowano gwoździe, ma identyczny skład, jak zieleni na ramie i kratownicy. Może to świadczyć o tym, że stolarkę wraz z okuciami pomalowano na zielono, a następnie ozdobne łebki gwoździ pociągnięto jeszcze czerwienią (czerwień ta nie występuje na zieleni na stolarce). Jest zatem możliwe, że nawet jeśli gwoździe były cynowane, to cyna mogła stanowić tylko zabezpieczenie przed korozją, a nie była ostateczną warstwą wykończeniową.

12. S. Bogdanowicz, *Bazylika Mariacka w Gdańsku*, Gdańsk 1995, s. 93.

13. W. Singer, *Die Entwicklung der Holzernen Tür erläutert an Beispielen aus Danzig*, Dortmund 1927, s. 15. W tej bardzo interesującej publikacji na temat rozwoju drewnianych drzwi w Gdańsku, która jednocześnie była pracą doktorską, autor m.in. dokładnie opisuje widziane w Gdańsku na początku XX w. ślady prawdopodobnie oryginalnej kolorystyki na niektórych drzwiach.

14. Konstrukcję ramowo-plycinową zaczęto stosować od ok. 1400 r. na terenie Francji. W Polsce sporadycznie występuje od końca XV w. we wnętrzach. J. Tajchman, *Drewniane...*, jw., s. 273.

15. Warto tutaj przytoczyć także przykład gotyckiej szafki ściennej z zakrystii fary w Tczewie. Została ona poddana w 2004 r. badaniom i pracom konserwatorskim, które przeprowadzone zostały przez mgr Annę Kriegseisen. Na drzwiczkach odsłonięto spod przemalowań pierwotną warstwę ciemnozieloną, natomiast na okuciach i zamku warstwę czerwoną. Na drzwiach wejściowych do zakrystii

znajdują się gotyckie okucia, wtórnie użyte na nowszej stolarce, które pierwotnie malowane były kolorem jasnozielonym. Dla porównania można również wspomnieć o drzwiach do wolno stojącej we wnętrzu świątyni drewnianej kapliczki lub konfesjonalu z XV w., pochodzącej z kościoła z Parmy we Włoszech. Mają one konstrukcję deskową z nałożoną kratownicą o układzie kwadratów wypełnionych płaskorzeźbioną dekoracją o motywach gotyckich, takich jak rozety, rybnie pęcherze, wić roślinna, tarcze herbowe. Konstrukcja i kratownica są niemalowane, zaś dekoracja w kwadratowych polach jest w kolorach ciemnozielonym i czerwonym ze złoceniami. Innym przykładem mogą być drzwi z katedry w Roskilde w Danii, opierzone także kratownicą z polami wypełnionymi płaskorzeźbioną dekoracją gotycką. Drewno zostało w nich wyraźnie oczyszczone z nawarstwień, natomiast w obrębie dekoracji snycerskiej widoczne są fragmenty czerwonej malatury.

16. Prace konserwatorskie przeprowadzone zostały w 2004 r. przez firmę „Restauro”.

17. O drzwiach tych jest mowa w opracowaniu: Cz. Betlejewska, *Meble...*, jw.

18. Na oglądanej w dużym powiększeniu i podświetleniu powierzchni drewna można zauważyć w zagłębieniach snycerki resztki polichromii, jednak na obecnym etapie badań nie można stwierdzić, jakie to były kolory i jaki był ich rozkład.

19. J. Tajchman, jw., s. 273.

20. T. Prezbitier, *Diversarum Artium Schemata, Średniowieczny zbiór przepisów o sztukach rozmaitech*, Kraków 1998, s. 16.

21. T. Prezbitier, jw., s. 162.

GOTHIC WOODWORKING OF DOORS IN GDAŃSK CONSTRUCTION, DECORATION, USE OF COLOR AND CONSERVATION

Doors are a very important architectonic detail, both to the elevation of a building and to the furnishing of interiors. Decoration and use of color had a great influence on their artistic expression.

A few examples of gothic woodwork on doors have survived to the present day in Gdańsk, mainly in sacred sites. They represent several types of construction and decoration. For the most part, they are doors built of planks (in the church of the Holy Trinity, the church of St. John and St. Mary's) or planks with frontal wood strips (in the church of St. Nicholas), nested in wooden, rhombus-shaped grates, filled with four-leaf elements. This type of construction was very popular in the 15th century and at the beginning of the 16th century in northern Poland. The remaining doors have a redoubled plank construction (in the Prison Tower of the Długa Street Antegate Compound), redoubled planks with rectangular grating (in the church of St. Katherine) and frame-

panels (the doors in the chapel closures at the church of the Holy Virgin Mary). The most decorative are the doors which are now found at the National Museum in Gdańsk, which have a plank construction set with rectangular grates with bas-relief decorations. All of the doors are made of oak and have iron fittings.

The ways that color is used on the doors in Gdańsk repeat themselves. Two-toned works are the most common: red and olive or malachite green. The nested grates with four-leaf elements exhibited these colors in two ways: green on the frame, grate and leaves, and red on the background behind the leaves and rosette nail heads. The second variant was green on the frame, four-leaf elements and background, and red on the grate and nail heads. The doors from the church of St. John were done slightly differently, but since the painting was completed later one, they cannot be regarded as typically gothic.